

AZ ORVOS ÉS AZ ORVOSTÖRTÉNÉS VEKERDI LÁSZLÓ

LÁSZLÓ VEKERDI – PHYSICIAN AND MEDICAL HISTORIAN

Forrai Judit

DSc, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest
Semmelweis Egyetem Megelőző Orvostani és Népegészségügyi Intézet, Budapest
forrajud@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben az írásban Vekerdi László orvosi tevékenységét és orvostörténeti munkásságát mutatjuk be. A medikus, később ifjú orvos pályája összefonódott a fizikával és a matematikával, ugyanis az izotópok orvosi felhasználásával és azok klinikai vizsgálataival foglalkozott. Később, e pályát elhagyva – ha nem is gyakran – rövid, de átfogó, összegző írásokban vissza-visszatért híres orvosok történelmi szerepére. Három igen kiemelkedő műve mindenképpen van e témában.

ABSTRACT

In this article, we present László Vekerdi's medical activities and his work in the history of medicine. His career as a medical student and a young physician was intertwined with physics and mathematics, as he was involved in the medical use of isotopes and their clinical investigation. Later, after leaving this career, he returned to the historical role of famous physicians in brief, if not frequent, but comprehensive and summarizing writings. There are certainly three very outstanding works of his on this subject.

Kulcsszavak: orvoslás, izotópok, daganatos megbetegedés, orvostörténet, művek elemzése

Keywords: medicine, isotopes, cancer, medical history, analysis of works

POLIHISZTOROK ÉS A TÖRTÉNELEM

A 20. században már lejárt a polihisztorok fényes korszaka, részben azért, mert a tudományterületek differenciálódása miatt szerteágazó és összetett ismeretanyagga bővült a tudományos ismeret és tudás. Ugyanakkor az egyes szakterületek speciális mélysége kiszorította azokat az egyszerre több mindenhez értő, különlegesen tehetséges embereket, akik az ókortól kezdve az iszlám aranykorszakán át a reneszánsz és a felvilágosodás évszázadaiban egyszerre sok tudományágban

voltak alaposan jártasak: a filozófián, matematikán, orvosláson, csillagászaton, mineralógián, irodalmon, művészeteken stb. keresztül a természet- és a társadalomtudomány területein egyaránt. Szinte elvárt volt az európai kultúrában egy 15–16. századi tudóstól mindezen területek ismerete és tudásuk egyszerre való alkalmazása. Ettől a látásmódjuk, az összegző elméjük szélesebb horizontúvá vált; nagyobb rálátással és olyan strukturált problémamegoldó képességgel rendelkeztek, amilyennel a csak egy témára koncentrálok ritkán. A tudományos kutatások, módszerek, elméletek, paradigmaváltások sorozatának, az információk halmozódásának hatására a tudományterületek elkülönültek egymástól, és egyre specifikusabbá váltak, de ugyanakkor a mesterségesen szétvált szakterületek nagy hatással voltak és vannak egymásra is. Például a harcművészet, a ráépülő hadiipar nem nélkülözheti a medicinában hasznosított technikákat (lézer, ultrahang, szonográfia, EKG, EEG stb.) vagy a textil- és festékipar a vegyészeti és a gyógyszerkutatások vívmányait. Az informatika eredményei teljesen átalakították az orvosi nyilvántartásokat, adatbázisokat, regisztereket, lehetővé tették a robotsebészetet, és még hosszasan sorolhatnánk a példákat.

Mindig voltak tehetséges és még tehetségesebb személyek, akik a társadalmi elvárást messze felülmúló jártasságra tettek szert a tanult területüktől távol eső tudományokban. Az eredetileg orvosi végzettségű tudósok közül Gerolamo Cardano a valószínűségszámítás, Luigi Galvani az elektromosság, Daniel Bernoulli a kinetikus gázelmélet, Adolf Eugen Fick a diffúzióelmélet területén, az eredetileg jogász végzettségű, de az orvostudományokkal is mélyrehatóan foglalkozó Gottfried Wilhelm Leibniz a matematikai analízisben alkotott maradandót (Schultheisz, 2013). Megemlíthetjük azokat az orvosokat is, akik szépirodalommal is foglalkoztak (például John Keats, Anton Csehov, Arthur Conan Doyle, Csáth Géza, Garay János, Németh László), vagy az orvos-zenészek, zeneszerzők és előadóművészek hosszú sorát (Alekszandr Borogyin, Edward Elgar, Mihail Glinka, Albert Schweitzer, Vukán György). Ők aktív „tudománycsinálók”, illetve alkotóművészek voltak, de ne becsüljük le azokat se, akik nem fedeztek fel semmi újdonságot, hanem az előzőkhöz képest passzív módon a tudásanyagukat – és ezen keresztül másokét – gyarapították, a tudományterületeken belül és azokon keresztül hatalmas ismerettel és rálátóképességgel rendelkeztek. Közéjük tartozik Vekerdi László is.

VEKERDI AZ ORVOSI PÁLYA KEZDETÉN

A 20. századra lassan már gyanússá váltak ezek a tehetséges polihisztorok. Nos, mi a helyzet Vekerdi Lászlóval, Magyarország egyik kiemelkedő polihisztorával, aki születésének 100. évfordulóját ünnepeljük ebben az írásban is? Minden életrajza szerint orvos, magyar irodalom-, tudomány- és művelődéstörténész,

könyvtáros, közíró. Bár világraszóló, látványos és nélkülözhetetlen tudományos eredményeket nem ért el, egy olyan pályát választott végül az erdészeti,¹ orvosi, irodalmi, matematikai szakterületek közül, amelynek fókuszában a magyar kultúrtörténet és a tudományok egymásba való átjárhatósága állt, és ebből a speciális nézőpontjából tanított, nem középiskolás fokon.

1946–1947-ben kezdhette el orvosi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán, s ezzel párhuzamosan a Pápai Páriz Ferenc Népi Medikus Kollégiumban (Lázár, 2000) élt, amelynek célja a vidéki fiatalok mint a leendő új értelmiség nevelése és ellátása volt Budapesten. Az Üllői út 80-ban (A Gyógyszerész, 1947, 412.) közel hetven diák (Vásárhely Népe, 1947, 4.) élt, akik közel a fele, 47% paraszti származású (Délmagyarország, 1947a, 5.) volt. A kollégiumi létnek nagy kohéziós ereje volt, ami szerepet játszott a későbbi barátságok kialakulásában, például Antoni Ferencsel, a későbbi orvosegyetemi rektorral vagy Lapis Károly rákkutató professzorral. Ebben a kollégiumban nemcsak szállást és ellátást kaptak a diákok, hanem közegészségügyi tanfolyamot is szerveztek számukra. A tanfolyam célja az volt, hogy a orvosok szociográfiai és társadalom-egészségügyi kutatásokat végezzenek a kijelölt két mintajárásban: Barcsón és Kiskőrösön. Ezeket aztán az Országos Közegészségügyi Intézet használta fel, főként a gyermekhalandóság és a tuberkulózis elleni küzdelemben (Délmagyarország, 1947b, 22.). Ebben a kutatásban vett részt Vekerdi.

Végül Debrecenben folytatta tanulmányait – a miért részletei nem ismertek –, ahol gyakorta látogatta az orvosi tanulmányai mellett Gyires Béla matematikai,² Szabó Árpád klasszika-filológiai és Szénássy Barna matematikatörténeti óráit is (Szállási, 2010). 1951-ben végzett. Először a Debreceni Egyetem I. Belklinikáján dolgozott, majd az Orvosi Karból éppen kiváló Debreceni Orvosi Egyetem szervezésekor a II. Belklinikát vezető Petrányi Gyula meghívta a klinikájára a fiatal Vekerdit, az új tanársegédet (Hankiss–Leövy, 2012).

E cikk írása kapcsán több, Vekerdivel kapcsolatos személyt felkerestem: Hankiss Jánost, Gyires Klárát és Kiss Endrét.³ Elsőnek dr. Hankiss János⁴ bel-

¹ Magyar Királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, amely a trianoni békeszerződés után Sopronba került, Vekerdi itt tanult.

² Gyires Béla (1909–2001) intézeti tanár, 1947 és 1949 között Varga Ottó professzor mellett dolgozott, majd 1949-ben magántanári képesítést szerzett, ezután 1951-ig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) magántanáraként dolgozott. 1952-ben a KLTE Természettudományi és Technológiai Kar Valószínűség-számítási és Alkalmazott Matematikai Tanszék alapítója és tanszékvezető egyetemi docense, valamint a matematikai tudományok kandidátusa lett. 1952-től az MTA Alkalmazott Matematikai Intézet Valószínűség-számítási Főosztály Matematikai Statisztikai Osztályának osztályvezető tudományos főmunkatársaként is dolgozott.

³ A riportokat, levélváltást 2024. január és februárban bonyolítottuk le.

⁴ Hankiss János az irodalomtörténész professzor fia, Hankiss Elemér testvére, ifj. dr. Hankiss János, aki 1950-ben végezte el a debreceni orvosi kart, és az I. Belklinikán volt belgyógyász, Vekerdi kollégája.

gyógyással beszélünk Vekerdiről: „Vekerdivel jóban voltunk, közismert volt, hogy a matematikai intézetben is dolgozott a Kossuth Egyetemen, azt hiszem a kitűnő Gyires professzor úrral. Nem tudom, milyen elhatározás hozta az orvos-egyetemre, hozzánk, az I. Belklinikára. Mindig derűsen néztem, ahogy ment ambulálni, kezében tudományos könyvek és Coleridge⁵ meg más költők kötetei, kitette maga elé, és rendelés közben ezeket nézte (nem mondom, hogy ez elterelte a figyelmét, a betegeket tisztességgel vizsgálta, de két beteg közti szünetekben ezzel szórakozott). Elég hamar Budapestre költözött át, ahol világsikerű matematika-történeti munkát végzett és könyveket írt. Nagy tudású, szimpatikus férfi volt.”

Gyires Klára professzor asszony: „Édesapámmal (prof. dr. Gyires Béla, 1909–2001) igen valószínűen a debreceni évek alatt kezdődött a kapcsolata, Édesapám matematikus volt, a debreceni egyetem (KLTE) Matematikai Intézetének a vezetője. Jó kapcsolatban volt az MTA Matematikai Kutató Intézetével – így valószínűleg kapcsolatuk ezen a vonalon is folytatódott. Azon kívül, hogy ismertem a nevét még otthonról, sajnos semmi konkrét emlékem nincs róla.” Valószínűleg Gyires közbenjárásával jutott el Vekerdi Rényi Alfrédhoz.

KLINIKAI KUTATÁSOK, CIKKEK

Rövid belgyógyászati működése alatt Vekerdinek már 1953-ban megjelent a debreceni Patológia és Szövetani Intézet vezetésére kinevezett Kellner Béla professzor támogatásával íródott, munkatársaival közös első cikke (Vekerdi et al., 1953). Témája a polónium felhalmozódása volt patkányszervekben és daganatszövetekben, vagyis a radioaktivitást vizsgálták a tumoros szövetekben. Petrányi vezette be elsőként Magyarországon az izotópterápiás betegellátást. Ezen a tanszéken töltötte rákkutató aspirantúra időszakát Lapis Károly doktor, akít Vekerdi a Pápai Páriz Népi Kollégiumból ismert, és akivel a későbbiekben egy darabig együtt dolgoztak Budapesten.

Vekerdi néhány orvosi cikke főleg az izotópokkal, ezen belül a jódt¹³¹ izotóp vizsgálatával kapcsolatos. E kutatásokról többszerzős írások készültek (Szántó et al., 1960; Földes et al., 1961). Vekerdit nyilván nemcsak a fehér egerekkel való vizsgálódás izgatta, hanem az izotópok fizikai tulajdonságai, és a várt hatás elérése, a változó dózisok alkalmazása és bizonyítása matematikai számítások segítségével. Ezt a munkát ma már szakavatott statisztikusok végzik. Az 1961-es cikk, ahol társszerző volt, a *J¹³¹-gyel jelzett tuberkulin ürülése a vizelettel* címmel jelent meg (Földes et al., 1961). Ekkor tett szert alapos ismeretre a jódtulajdonságaival és egyben annak történeti vonatkozásaival kapcsolatban. Ezt írta meg évekkal később Fodor András, a költő-jóbarát mint a Fülep Lajos, a kiváló, isko-

⁵ Samuel Taylor Coleridge (1772–1834) filozófiával is foglalkozó költő.

lateremtő művészettörténész társaságában történt jellemző esetet: „Fülep azonban hamar megtapasztalta, hogy Vekerdí nem szélhámoskodik, hanem valóban mindent tud. A számtalan eset közül csak egyet eleveníték fel: Vekerdítől medicinatörténeti adatokat kér [Fülep]: mikor fedezték föl a jódot, mint a golyva gyógyszerét. Mintha könyvet ütne föl, úgy mondja Laci a tudnivalókat – jegyezte fel Fodor András” (Babus, 2021). Nem véletlen, hogy mások meglepetésére egy csodás és lelkes előadást tartott a jód görög elnevezésétől kezdve a nyelvújítási iblany, ibolyó (Czuczor–Fogarasi, 1862) szóhasználaton keresztül a jód halogén tulajdonságaiig és izotópjaiig.

Önvalomásában Vekerdí így emlékszik vissza tanársegédi korszakára: „1955 elején a Csillag folyóiratban megjelent Németh László Galilei drámája. Akkor Debrecenben voltam tanársegéd a 2-es számú belklinikán. A tanulóköri órára, a belgyógyászati gyakorlatra ezt a folyóiratszámot vittem be. Kopogtatás, hallgatózás helyett Németh László Galileijét olvastam fel a harmadéves egyetemi hallgatóknak” (Herczeg–Staar, 1999).

Nyugtalan sokoldalúsága és Németh László hatása készítette arra, hogy megismertesse a medikusokat e művel. Galilei és a hatalom konfliktusát, Galilei meg nem alkuvását, kiállítását a hatalommal szemben Vekerdí későbbi írásában azonosította Sántha Kálmán világhírű idegsebész professzor 1951-ben Debrecenben történt meghurcolásával és kiállításával (Vekerdí, 1997).

A SÁNTHA-ÜGY

A nagypolitikai események az élet szinte minden területére behatoltak. Az 1950-es években elkezdődtek az országban a teljes bizalmatlanságot tükröző politikai „tisztogatások”. Sztálin jól előkészített orvospereit hűen kezdték követni Magyarországon is, de Sztálin halála megakadályozta a szovjet minta teljes átvételét.

Nagy port vert fel az ún. Sántha-ügy Debrecenben. Sántha Kálmán elme- és ideggyógyász, kiváló idegsebész, a debreceni idegklinikai igazgatója, az Ideiglenes Nemzetgyűlés (1944–1945) egykori alelnöke volt. Sántha a háború után 1945-ben kormány szinten elsőként utazott ki Moszkvába mint „tudománydiplomata” Szent-Györgyivel a Moszkvai Akadémia jubileumi ünnepségére. Akadémikus volt, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Bár elkötelezett baloldali volt, önmagát kozmopolitaként jellemezte (Kónya, 1998, *A Magyar Dolgozók Pártja határozata a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Tanács egyesítéséről. A határozat végrehajtása* 133., 134., 174., 187.), és ez a tény (nemcsak) az 1950-es években egyre gyanúsabb volt, hiszen ez a nyugati eszmék létének ismeretét, elismerését is jelentette.

Egy egyetemi előadása miatt jelentették fel, amelyen azt boncolgatta, hogy az elmebetegségek kialakulására ható tényezők között szerepelhet a nagy fizikai

vagy szellemi megerőltetés, ha kényszer vagy fenyegetettség hatására történik, vagy ha félelem, szorongás és stressz, vagy más negatív érzelem társul hozzá. Ennek kapcsán megemlítette példának, hogy a sztahanovista munka is lehet káros, ha az negatív emóciókkal társul (Potó, 2006). A sztahanovista mozgalom feltalálása és alkalmazása abban a hidegháborús időszakban „szent” ideológiai fogalom és jelenség volt. Ugyanis a mozgalom az 1930-as évek kapitalista „bedórendszerének”⁶ ellentétjeként jött létre. A bedórendszer az emberi erőforrások optimalizálásáról, a gyári munkások futószalag melletti maximális kizsákmányolásáról szólt. Ennek ellentétéként kreálták meg a szocialista, jól teljesítő munkásember típusát, a sztahanovistát, aki mosolyogva, jókedvűen, ereje maximumát nyújtja szervezetten, felesleges mozdulatok nélkül, így el lehet érni a termelésben a 150%-ot is (legalábbis a propaganda szerint). Ez volt az egyetlen, amivel a termelésben beruházás nélkül, gyorsan és látványosan fokozni lehetett a teljesítményt a nyersanyag és a technológiai megújulás helyett. A sztahanovisták nagy sajtót kaptak mindenhol a békétáborban. Magyarországon Pióker Ignác lakatosgyalus volt a hős, a „mintasztahanovista”.

Sánthát előadása után négy hallgató feljelentette, többek között az ott tanuló párttitkár, aki mint „megfigyelő” vett részt az órán (Majerszky, 1995). Ez komollyá tette a feljelentést, bonyolította a helyzetet, és az akkori légkörben a kényes ügy kezelését az egyetem áthárította az Akadémiára, így annak az Orvosi Osztályától mint legfőbb tudományos szervezettől várt választ és megoldást az egyetemi vezetés ezen ügy kapcsán. Az agilis előterjesztő, Hamvas András elvtárs az 1951. március 16-i osztályvezetőségi ülésen úgy határozott, hogy levélben felkéri Sántha professzort, hogy kijelentését statisztikai adatokkal támassza alá, és megkérdezte, hajlandó-e álláspontját nyilvános akadémiai vitában megvédeni.⁷ Ne felejtjük el, hogy az Akadémia éppen úgy el volt látva a katonai és politikai szolgálatok hű embereivel, mint a többi fontos intézmény és az egész ország, hogy kellően megvédjék a szocialista eszmét. Hamvas mint fontos pártfeladatot terjesztette fel az „ügyet” az Elnökségnek. 1951. április 16-án Rusznyák István, az Akadémia elnöke, aki jól ismerte orvoskollégája, Sántha Kálmán kiemelkedő munkásságát, elutasította az egész ügyet. Határozatba foglalta: „Az elnökség határozata értelmében egyelőre sem Sántha Kálmán nyilatkozatai, sem Issekutz professzor kritikája ügyében semmilyen lépés nem kívánatos.”⁸ De a pártvonalon

⁶ Charles Bedaux (1886–1944) francia–amerikai milliomos – serdülőkorában utcagyerekként a párizsi éjszaka egyik maffiafigurájához tartozott – tudományos menedzsmentmódszerek felhasználásával a munkaerő kihasználásának, a termelékenységnek a maximalizálását, a „munkásnyújtást” vagy más néven racionalizálást dolgozta ki Henry Ford első futószalagrendszerében (stopperórával mérve a ráfordított időt).

⁷ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Akadémiai Levéltár, AL 49/R-1950 60/1.

⁸ AL 49/R-1951.3.

hatalmas erővel dolgoztak az ügy érdekében. Feltehetőleg beindult a gépezet az akadémikusok meggyőzésében is, és elérték, hogy az osztályülésen nyílt vita alakuljon ki, még az élsztahanovista Pióker Ignácot is elhívták (Benedek I. G., 1978). Az osztály akadémikusai, nem is kis létszámban, úgy mentek a vitára, hogy már előre tudták – feltehetően a párt intézkedésére –, elítélik Sánthát. Hiába próbált Szent-Györgyi Albert előtte leveleket küldeni a tagoknak, és meggyőzni őket, a titkos szavazás 14:5⁹ arányban elítélte Sánthát, aki egy szót sem szólt, hiszen tudta, hogy ez egy megrendezett színjáték volt (Majerszky, 1995, 48–101.).

Végül az Orvosi Osztály kizárását javasolt, amelyet az Akadémia Alapszabálya III. fejezetének 17. §-ával igazoltak.¹⁰ 1951-ben kizárták Sánthát az MTA tagjainak sorából, és néhány közvetlen tanítványával távozni kellett a klinikáról. Felesége 1953-ig fél év kivételével nem kapott orvosi állást. Sánthát Balassagyarmatra helyezték, ott a mai napig kiemelkedő pszichiátriai osztályt hozott létre, ahol rangot jelentett Sánthával dolgozni, mert valóban kiváló szakember volt, és nívós iskolát hozott létre. 1955-ben Debrecenben Andics Erzsébeten keresztül¹¹ kezdeményezték Sántha rehabilitálását, amellyel Rusznyák is egyetértett, majd 1956 nyarán több előzetes tárgyalásban végül mindkét fél megegyezésével visszavették Sánthát az Akadémiára. Igaz, Sántha számára ez már szinte későn történt, mert 1956 decemberében súlyos, évek óta tartó szívbetegségben meghalt.

A Sántha-ügy nagyon is élő legenda lett Debrecenben. Ahogy Vekerdí később nyilatkozta: „Az akkori élménynek és ennek a változásnak lett egyik késői következménye az *Igy él Galilei* könyvem. Nekem Sántha Kálmán volt Galilei, az a Galilei, akit Németh László megírt” (Herczeg–Staar, 1999).

Vekerdí és Sántha kapcsolatáról a *Múlt-kor* (2010) történelmi magazin nem kevés csúsztatással emlékezett meg, egy mintegy álromantikus hangulatú cikkel forradalmárnak állította be Vekerdít, aki Sántha melletti kiállása miatt hagyta ott az orvosi pályát. Vekerdí Sántháról 1968-ban írt először (Vekerdí, 1968). A Sántha-ügy 1951-ben játszódott le. Rehabilitálása 1956-ban történt, ekkor került vissza Debrecenbe. Vekerdí pedig akkor ment Budapestre, amikor Kellner Béla professzor meghívást kapott a pesti egyetemre, és vitte magával Lapis Károlyt és Vekerdít: 1954–55-ben. Kellner az akkor alakuló Országos Onkológiai Intézet és Onkopatológiai Kutatóintézet igazgatója lett. Vekerdí ott dolgozott, és még 1962-ben is közösen publikálnak orvosi cikkeket. 1963-ig állt ott munkaviszonyban. Nem Sántha miatt hagyta el az orvosi pályát, hanem bohém, állandóan olvasó lelkéért, mivel szerinte az orvosi pálya mellett nincs elég szabadidő. Egy

⁹ Az ügyet elemzi és dokumentumait közli továbbá: Huszár Tibor (1998): *A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon. Sántha Kálmán ügye.* (Esettanulmány) Budapest: Corvina; az eredeti iratanyag a kizárás és visszavétel legtöbb dokumentumát tartalmazó „Sántha-dosszié”, AL 62/6 Elnöki 487/R-1951, 544, 545, 546, 547.

¹⁰ AL 1951. iktatószám: 487/R, 62/6/49.

¹¹ AL 1951. iktatószám: 487/R, 62/6/49.

vele való interjúban ezt így fogalmazza meg: „De hisz a betegeid rajongtak érted! – mondták neki. – Épp azért; nem hagynak időt, hogy okosabb dolgokkal foglalkozzam. – S a belgyógyászat? – Egy életet kell rászánni, hogy az ember egy ritkább kórképhez tíz-húsz esetet összegyűjtsön” (Babus, 2021).

ORVOSTÖRTÉNETI ÍRÁSAI

Vekerdi a pesti életében debreceni kötődésekkel egy orvosi-orvostörténeti érdeklődésű csoportnak, az úgynevezett Hiúzok Társaságának egyik oszlopos tagja lett Benedek Istvánnal, Birtalan Győzővel (Forrai, 2023), Szállási Árpáddal (Szállási, 2010), Antall Józseffel és Gazda Istvánnal (Bognár, 2018). Vekerdi a maga munkatempójában és állandó olvasásával a múlt sok kiemelkedő orvosát ismerte meg. Különböző híres emberekről írt kis esszéket, népszerűsítő cikkeket. Benedek István, a „hiúz-barát” a pszichiáterek felsőbbrendűségével nemcsak éles szemmel, de éles nyelvvel is értékelt a tevékenységét. Vekerdit a „mellébeszélés” művészenek tartotta, aki sosem kutatás alapján írt, hanem mások által megírt cikkek nyomán mérhetetlen olvasottságának engedett szabad áramlást (Benedek I., 2004). Ezer asszociációs kapcsolódási pontja volt egy jelenséghez, s jutottak eszébe szerteágazó, néha nem egészen koherens gondolatsorok. Ugyanakkor ennek ellentéte is igaz volt, például az igen részletes (közel 820 oldalas) Pápai Páriz Ferenc gyűjtemény (1977) megjelenésekor másfél kolumnát írt Pápai Párizról, amikor Nagy Géza, a mű szerkesztője közel 138 oldalban elemezte nagyon részletesen Pápai Páriz munkásságát. De sorolhatnánk rövid orvostörténeti írásait például Bugát Párról, Lenhossék Mihályról, Szent-Györgyi Albertről, Selye Jánosról, Spielmann Józsefről. A kortárs orvostörténetet illetően pedig a hiúz baráti társaságban kölcsönösen írtak egymásról és munkásságukról méltató cikkeket. Egyedül Antall József lógott ki ebből a sorból; őt a politika érdekelte. Benedek mint kritikus és jó emberismerő orvostörténeti szempontból Vekerdi három írását emeli ki, amivel maximálisan egyetérték:

A Sántha-cikk, amelyet a neurológia korai felfedezéseivel, Santiago Ramón y Cajal, Carl Weigert és magyar tanítványa, Schaffer Károly munkásságával kezd, jelölve, hogy Sántha ennek az iskolának folytatója és nagy reménysége. Az ideggyógyászat következő mérföldköve az agy integratív működésének felfedezője: Charles Sherrington, majd a többi jeles kutató, akik közül többek a Nobel-díj tulajdonosai is. Bemutatja Sánthát, a tudóst és a karakán, önmagáért kiálló, meg nem hajló embert. Valóban remek írás.

A másik, talán a legkiemelkedőbb orvostörténeti írása a pestisről szól (Vekerdi, 2009). Nem igazán a rá jellemző stílusban írta, mert jól strukturált, a pestisre koncentrált, valóban Magyarország és Erdély vármegyékre bontott epidemiológiai statisztikáit, táblázatait tartalmazó, gondosan megírt, hatalmas bibliográfiával

ellátott önálló könyv. Igaz, hogy sokat idézi a könyv ihletőjét, a táblázatok forrását, Lorenz Stocker már régen megjelent és hasonló struktúrában megírt *Ofnerisches Pest-Schild oder Gründlich kurtz-verfaste Deduction von Beschaffenheit der Anno 1709. und 1710, fast durch das ganze Königreich Ungarn...* (1711) című könyvét és Georg Sticker *Abhandlungen aus der Seuchen- und Seuchengeschichte*. I Band, *Die Pest* (1908) című művét is.

A harmadik *A klinikai gondolkodás* (1974), amelyet nem más ihletett, mint Michel Foucault *A klinika születése* című könyve, amelynek eredeti szóhasználata felismerhető e cikkében, hiszen ez a könyv nagy hatással volt Vekerdire. A könyv eredeti megjelenése 1963, Vekerdinek pedig ez a műve 1974-ben íródott. A francia könyv magyarra fordított változata azonban csak 2000-ben jelenik meg Romhányi Török Gábor fordításában (URL1). Mi következik ebből? Az, hogy Vekerd, az Annales-iskola nagy olvasója, 1973–1974 körül olvashatta eredetiben ezt a könyvet, és széles körű ismereteit egyéb tudományterületekről kölcsönözve egy nagy ívet ír le az orvoslástörténetből a 18. századtól: elismeri Thomas Sydenham medicinafelfogását, s azt képviseli. Thomas Sydenham „konstitucionális medicinájában” nagyobb szerep jutott a levegő, az időjárás, az évszakok kórkeltő tulajdonságainak, mint az addigiakban. A medicinális gondolkodás fejlődéstörténetének éppen azokat a pillanatait említi, amikor a klinikai gondolkodás változott, például hogy a mikrobiológia megváltoztatta a betegségek etiológiájáról addig alkotott alapvetéseket. Szóba kerül a fizikális diagnosztika, a betegségmodell alkotása, a magyar orvoslás; ír a sebészet kezdeti zsenijéről, Balassa Jánosról, újra előkerül Bugát Pál és Flór Ferenc, az *Orvosi Tár*, amelyet már Bugátról szóló cikkében is megemlít. Benedek István Semmelweis-könyvének esszenciáját a maga komplex látásában emeli be ebbe a cikkbe.

Összegezve, Vekerd orvosi és orvostörténeti munkássága életművének nem a centrumában helyezkedik el, de a maga jellegzetes, széles látókörű kommentárjaival bőségesen ellátta az ilyen jellegű írásait is. Álljon itt egy összefoglaló jellemzés a harmadik riportalanyomtól, akit Vekerdiről kérdeztem: Kiss Endre filozófus, aki Vekerd Határőr úti lakásán sok más fiatallal együtt vett részt tanulságos beszélgetéseken a hetvenes évek elejétől a közepéig, a következőképp összegezte Vekerd lényét: „Vekerd Lászlót a hetvenes években egy, a tudomány iránt szenvedélyesen érdeklődő fiatal baráti társaság egyik tagjaként ismerhettem meg, ezért a tudás és a személyesség eleve mindvégig nagyon közel is maradtak egymáshoz. Vekerd harsányan és önzetlenül dicsérte a többi polihisztort, Benedek Istvánt, Szabó Árpádot, Németh Lászlót, de a kevesek által ismert Sarlócska Ernőt vagy az erdélyi Benkő Samut is. Mivel szüntelenül népszerűsített is, értékelt is, nagy része volt például Fülep Lajos akkor felfutó nagy kultuszában is. Tudása friss volt és tudományos szellemű. Egyszerre volt közvetítő, egyszerre személyes, saját nyelvet használt, és szabadon repült az összehasonlítások végtelen pályáin...”

Vekerdi László tudománytörténeti és orvostörténeti munkásságát szakkritikának kell értékelni. Nem biztos, hogy egy-egy, akár átfogó írásos mű is képes leképezni a tudásterületeket halmozó polihisztor teljes szellemi univerzumát. Szellemi arca állandóan mozgásban volt, mint ahogy előadásai között is állandóan és megállíthatatlanul mozgott. A tudásba mint tudásba volt szerelmes, az egyes problémák átmenetileg érdekelték, de nem voltak állandó problémái, amelyeken egy életen át dolgozott volna. A tudás szolgája maradt mindvégig, mindig tanítványi maradt az alapattitűdje, voltaképpen olvasni és tanulni szeretett igazán. Orvosi tudása időnként aktuális kihívások esetén megvillant, de ez az érdeklődés nem tartott sokáig, általában sem lehetett elképzelni olyan hivatást, amelyben – a hivatásos olvasáson kívül – jól érezte volna magát. A tudománnyal azonosult, szeretett ott lenni, ahol a tudomány nagyot lépett előre. Ha a tudás szeretetén kívül volt valamilyen szellemi arca, az talán a kreatológusi volt, a tudományos heurisztikáé, de e téren tudásunk szerint nem törekedett szisztematikára, ebben bizonyosan filozófiai hiányosságai vagy a filozófia iránti bizalmatlansága akadályozta. Ha tudását szisztematizálni akarta volna, talán egy magyar Thomas Kuhn lehetett volna belőle. Írott szakmai életműve kiértékelésre vár, ami már ma is biztos, hogy az 1945 utáni magyar értelmiség csillogóan kiemelkedő és sok szempontból ellentmondásos alakja volt.¹²

IRODALOM

- Babus Antal (2021): Ecsetvonások egy szakképzetlen könyvtáros arcképéhez. *Magyar Napló*, 33, 9, 50–54.
- Benedek István (2004): A mellébeszélés művésze. Vekerdi László Kalandozás a tudományok történetében. *Természet Világa*, 1, különszám, 17. <https://www.termvil.hu/archiv/szamok/kulonszamok/k0401/6.html>
- Benedek István Gábor (1978): A Pióker-sztori. *Ország-Világ*, 18, 264–265.
- Bognár Antal (szerk.) (2018): Nyolcvan jeles hetvenes. Gazda István. *Napút*, XX, 1, 154–156. <https://napkut.hu/custom/napkutkiado/image/data/blogok/hetvenesek/1948.pdf>
- Czuczor Gergely – Fogarasi János (1862): *A magyar nyelv szótára*. Pest: Emich Gusztav Magyar Akadémiai Nyomdász. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/>
- Forrai Judit (2023): Birtalan Győző c. egyetemi tanár (1925–2023). *Kaleidoscopehistory*, 26. DOI: 10.17107/KH.2023.26.58, <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=811>
- Földes István – Levendel László – Medveczky Endre et al. (1961): J¹³¹-gyel jelzett tuberkulin ürülése a vizelettel. *Tuberkulózis és Tüdőbetegségek*, 3, 65–67.

¹² Kiss Endre teljes írása Vekerdiről 2024. második felében jelenik meg a *Kaleidoscopehistory* folyóiratban.

- Hankiss János – Leövy András (2012): *A debreceni I. sz. Belklinika története, 1912–2012*. Debrecen: DE OEC Belgyógyászati Intézet
- Herczeg János – Staar Gyula – Vekerdı László (1999): Egy könyvtáros könyvei – Beszélgetés Vekerdı Lászlóval. *Új Forrás*, 31. 6, 30–42. <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00046/990606.htm>
- Huszár Tibor (1998): *A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon. Sántha Kálmán ügye. (Esettanulmány)* Budapest: Corvina Kiadó
- Kiss Endre (2024): Tudománytörténet – politika – ifjúság. Perspektivikus arckép Vekerdı Lászlóról. *Kaleidoscopehistory*, 14, 28.
- Kónya Sándor (1998): A Magyar Tudományos Tanács 1948–1949. (A MTAK közleményei 35) Budapest, MTA Könyvtár. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTAKonyvtarKiadvanyai_KOZLEM_035/?pg=0&layout=1
- Lázár Imre (2000): Kollégium a magasban. *Ökotáj*, 23–24, 33–38. <https://epa.oszk.hu/00000/00005/00017/tarsad6.html>
- Majerszky Klára (1995): *Dr. Sántha Kálmán (1903–1956)*. Debrecen: Debreceni Orvostudományi Egyetem
- Pápai Páriz Ferenc (1977): *Békességet magamnak, másoknak.* (szerk. Nagy Géza, ford. Tóth István) Bukarest: Kriterion Könyvkiadó
- Potó János (2006): 1956 az Akadémián. *Történelmi Szemle*, 48, 1–2, 53–90. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2006-1-2/053-090_Poto.pdf
- Schultheisz Emil (2013): *Leibniz és a medicina*. Budapest: Semmelweis Kiadó
- Sticker, Georg (1908): *Abhandlungen aus der Seuchen- und Seuchengeschichte*. I Band *Die Pest*. Gießen: Alfred Töpelmann. <https://archive.org/details/abhandlungenaus01stic>
- Stocker, Lorenz [Laurentius] (1711): *Ofnerischer Pest-Schild, oder Gründlich kurtz-verfaste Deduction, von Beschaffenheit der Anno 1709. und 1710, fast durch das ganze Königreich Ungarn...* Wien: Andreas Hezinger
- Szállási Árpád (1999): *A „hiúzok társaságának” tagja*. <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00046/990611.htm>
- Szállási Árpád (2010): Búcsú Vekerdı Lászlótól (1924–2009). *Orvosi Hetilap*, 151, 10, 390–392. DOI: 10.1556/OH.2010.HO2288
- Szántó László – Forgács Péter – Ligetiné Reviczky Alice et al. (1960): Antithyreoid szerek vizsgálata radio-papírkromatográfiás módszerekkel. *Orvosi Hetilap*, 101, 13, 444–448.
- Székely Sándor (1970): Így kezdődött... Egészségpolitikánk a felszabadulás után. *Orvosi Hetilap*, 111, 9–13, 573–575.
- Vekerdı László (1968): Sántha Kálmán, a magyar idegsebészet úttörője. *Valóság*, 11, 1, 33–43.
- Vekerdı László (1974): A klinikai gondolkodás. *Valóság*, 17, 8, 25–36.
- Vekerdı László (1997): „ha valaki bent van a sárban, nagyon rossz néven veszi, ha valaki azon kívül van.” (Dr. Majerszky Klára: Dr. Sántha Kálmán [1903–1956]). *Tiszatáj*, 51, 3, 75–83. https://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/437/1/tiszataj_1997_003.pdf
- Vekerdı László (2009): *Magyarországi és erdélyi pestisjárványok a XVIII. században. Járványtörténeti bibliográfiai függelékkel.* (Sajtó alá rendezte: Gazda István, Lektorálta: Schultheisz Emil) Budapest–Piliscsaba: Magyar Orvostörténelmi Társaság – MATI
- Vekerdı László – Haraszi Antal – Gerecze Gabriella et al. (1953): Accumulation of Polonium in Rat Organs and Tumour Tissue. *Acta Morphologica*, 3, 3, 297–304.

ÚJSÁGCIKKEK

- A Gyógyszerész (1947): A népi kollégiumok felvételi pályázata. *A Gyógyszerész*, 2, 13, 412. 1947. július 16. <https://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2016/01/A-Gy%C3%B3gyszer%C3%A9sz-1947-13.-sz%C3%A1m.pdf>
- Délmagyarország (1947a): Felavatták a dorozsmai népkönyvtárat. *Délmagyarország*, 1947. 4, 164, 1947. július 22. 5. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Delmagyarorszag_1947_07/?pg=98&layout=l
- Délmagyarország (1947b): Országos közegészségügyi tanfolyam. *Délmagyarország*, 4, 164, 1947. július 22. 4. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Delmagyarorszag_1947_07/?pg=96&layout=l
- Múlt-kor (2010): Elhunyt Vekerdi László, tudománytörténész. *Múlt-kor*, 2010. január 11. https://mult-kor.hu/20100111_elhunyt_vekerdi_laszlo_tudomanytortenesz
- Vásárhely Népe (1947): Nyomorognak a jövő orvosai. *Vásárhely Népe*, 4, 65, 4. 1947. március 20.
- URL: Romhányi Török Gábor: *Nietzscheről. Moly*. <https://moly.hu/konyvek/romhanyi-torok-gabor-nietzscherol>